

Romanička sakralna arhitektura i skulptura u Zadru

Caktaš, Mara

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:905469>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

ROMANIČKA SAKRALNA ARHITEKTURA I SKULPTURA U ZADRU

MARA ČAKTAŠ

Split, 2024.

Odsjek za povijest umjetnosti

Studij: Povijest umjetnosti i Njemački jezik i književnost

Romanička umjetnost

Romanička sakralna arhitektura i skulptura u Zadru

Student:

Mara Caktaš

Mentor:

izv. prof. dr. sc. Ivana Čapeta Rakić

Split, kolovoz 2024.

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada

(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: Mara Caktaš

Naslov rada: Romanička sakralna arhitektura i skulptura u Zadru

Znanstveno područje i polje: povijest umjetnosti, romanička umjetnost

Vrsta rada: završni rad

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

izv. prof. dr. sc. Ivana Čapeta Rakić

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

izv. prof. dr. sc. Dalibor Prančević

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

izv. prof. dr. sc. Ivana Čapeta Rakić

izv. prof. dr. sc. Dalibor Prančević

Klara Čapalija, asistentica

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 24. 9. 2024.

Potpis studenta/studentice:

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Mara Caktaš, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e magistra/magistrice Povijesti umjetnosti i Njemačkog jezika, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 24. 9. 2024.

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Razvoj rane romanike u Zadru.....	2
3. Romanička sakralna arhitektura.....	3
3.1. Crkva Sv. Nediljice	3
3.2. Crkva Sv. Marije Velike	5
3.3. Crkva Sv. Lovre.....	6
3.4. Katedrala Sv. Stošije u Zadru	9
3.4.1. Ranoromanički period – 12. st.	9
3.4.2. Vanjština romaničke katedrale (13. – 14. st.).....	10
3.4.3. Unutrašnjost romaničke katedrale (13. i 14. stoljeće).....	12
3.5. Sv. Marija u Zadru	13
3.6. Crkva Sv. Krševana	15
4. Romanička sakralna skulptura	16
4.1. Pluteji iz Sv. Nediljice	16
4.2. Portal Sv. Lovre, 11. St.....	17
4.3. Plutej iz Sv. Lovre	18
4.4. Portal zadarske katedrale	19
4.5. Ciborij prokonzula Grgura.....	21
5. Zaključak.....	23
6. Popis literature	24
7. Slikovni prilozi.....	26

1. Uvod

Romanika je stilsko razdoblje koje se proteže od 11. do 14. stoljeća. Na arhitekturu i skulpturu uvelike je utjecala religija, zbog čega je naglasak ovog rada upravo na sakralnoj arhitekturi i skulpturi u Zadru za vrijeme romanike. U Dalmaciji je zadarska romanika prednjačila u odnosu na velika romanička postignuća širom regije, kao što su zvonik i vratnice splitske katedrale. Kipari i graditelji u 12. i 13. st. nisu plagirali djela s Apeninskog poluotoka već su izrađivali samostalna djela uz natruhe apulskih i pizantskih elemenata. Crkvena arhitektura ne veže se samo uz kult već sve više postaje simbol zajedništva. Primjeri tih crkava u Zadru su crkve Sv. Nediljice, Sv. Marije Velike, Sv. Lovre, Sv. Marije, Sv. Krševana, kao i raskošna katedrala Sv. Stošije. U 11. se stoljeću u Dalmaciji, osim trobrodskih bazilika, pojavljuju i skromnije građevine prekrivene svodovima, čime se nastavlja tradicija predromanike. Kolonade su u ovim objektima služile kao potpora svodovima ili kupolama. Takvi primjeri su u Zadru crkva Sv. Lovre i crkva sv. Nediljice. Ove se crkvice smatraju trobrodnima, no kolonade su u unutrašnjosti toliko blizu bočnim zidovima da su bočni brodovi praktički neprohodni. Zbog toga je i klasifikacija tih crkava kao trobrodskih diskutabilna. Tema ovog rada također je i sakralna skulptura te je vezana za navedena arhitektonska djela. Zadar ima bogatu romaničku povijest te su u njemu i danas sačuvani neki od najboljih primjera romanike u Hrvatskoj. Cilj ovog rada je analizirati postanak same romanike na području grada Zadra i njezin utjecaj na evoluciju sakralnih objekata. Također ću definirati razlike između predromanike i romanike, kao i razlike između rane i zrele romanike.

2. Razvoj rane romanike u Zadru

Na istočnoj jadranskoj obali razlikujemo dva tipa ranoromaničke arhitekture, internacionalni i lokalni. Crkvene promjene nastale u 10. st. redovničkom reformom kulminirale su u 11. st. i utjecale na pojavu internacionalnog tipa. Crkveni su se prostori tada morali prilagoditi promjenama u liturgiji, koja se sada odvija unutar svetišta i statična je u usporedbi s prethodnom procesijalnom liturgijom. Tako nastaju deambulatorij, sustav triju apsida i duboki redovnički kor. Bazilike su trobrodne, što nije novitet u arhitekturi, no ipak su drugačije od ranokršćanskih i predromaničkih bazilika. U ranoj romanici masa postaje puno kompaktnija u odnosu na ranije građevine, čija je unutrašnjost puna autonomnih prostora. Primjer ovog tipa rane romanike u Zadru je crkva sv. Marije. Druga je skupina regionalna te ima korijene u lokalnoj graditeljskoj tradiciji, što u Zadru predstavlja crkva Sv. Lovre.¹

Krajem 6. stoljeća u Dalmaciji prestaje uporaba kolonada i kapitela, iako postoje i izuzetci, od kojih je jedan i predromanička crkva Sv. Donata u Zadru. Kolonade i kapiteli kao arhitektonski elementi opet se na tom području u većoj mjeri pojavljuju u 11. stoljeću. To je jedna od razlika između predromanike i romanike, a u romanici opet zaživljavaju i trobrodne bazilike skupa s kolonadama kao nosačima krovne konstrukcije. Prve poznate bazilike iz 11. st. povezane su s redovničkim samostanima.²

¹ Kosić 2019, str. 8-9.

² Jakšić 1983, str. 206.

3. Romanička sakralna arhitektura

3.1. Crkva Sv. Nediljice

Crkva Sv. Nediljice nastala je u 11. st. te nije očuvana do danas. Bila je to mala trobrodna bazilika čiji su brodovi bili podijeljeni u tri traveja. Svaki je travej bio bočno omeđen stupovima i pilastrima. Glavna apsida bila je četvrtasta, a na krajevima bočnih brodova nalazile su se dvije manje, polukružne apside. Ono što je iz ove crkve ostalo sačuvano samo su pluteji.³

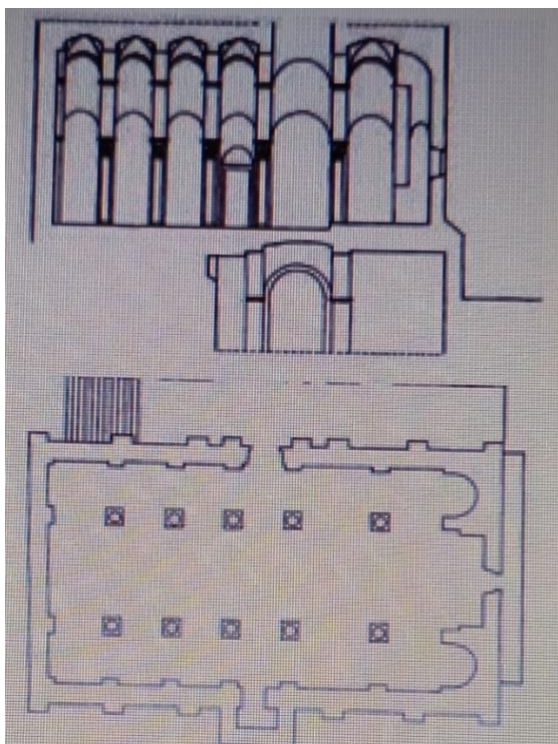
Prema tlocrtima Aloisa Hausera, Charlesa Errarda i Giovannija Smiricha može se zaključiti da je riječ o bazilici u koju se ulazilo sjevernim stubištem. Zid na začelju crkve bio je ravan, a osim toga imao je samo tranzenu. Vanjski zidovi bili su raščlanjeni pilastrima, čiji se raspored ne podudara s unutrašnjim travejima. Tri arkade raščlanjivale su crkvu izvana, a s njezine južne strane nalazio se kvadratni zvonik. Plastički oblikovani ukrasi na impostima srasli su s arhitekturom, čime se da naslutiti da arhitektura i skulptura iz crkve potječu iz istog vremena. Pluteji se danas čuvaju u Arheološkom muzeju te stilski i kronološki odgovaraju ciboriju prokonzula Grgura, koji se također nalazi u istome muzeju. Prema toj se usporedbicrkva sa svim svojim dekoracijama može datirati otprilike u polovicu 11. stoljeća, točnije u njegovo četvrto ili peto desetljeće.⁴

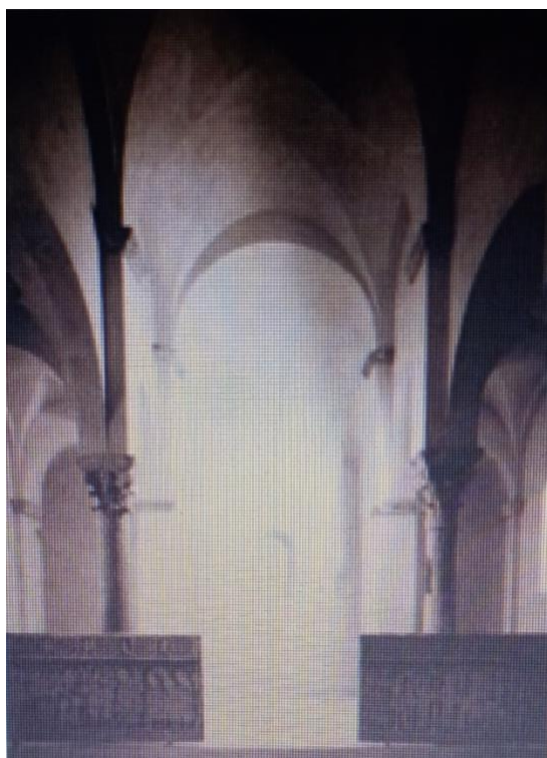
Slika 1, crtež vanjštine crkve sv. Nediljice

³ Kosić 2019, str. 9.

⁴ Tabar 2018, str. 16-17.

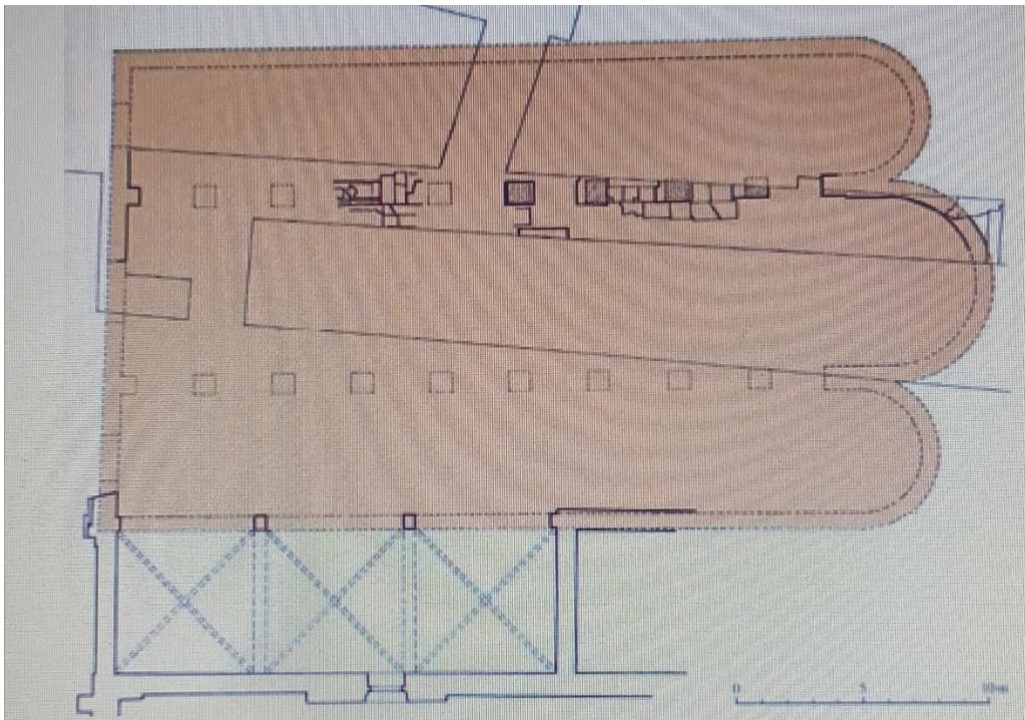
Slika 2, pretpostavljeni presjek i tlocrt crkve sv. Nediljice

Slika 3, rekonstrukcija svetišta crkve Sv. Nediljice

3.2. Crkva sv. Marije Velike

U Zadru je najpoznatiji primjer trobrodne bazilike iz 11. st. crkva sv. Marije Velike, koja je uz to relativno precizno datirana. Bazilika je sačuvala izvorne kolonade s kapitelima, što može poslužiti kao polazišna točka kod određivanja obilježja dekoracije kapitela iz druge polovice 11. st. Pet kapitela iz bazilike sv. Marije klesano je od domaćeg vapnenca i imaju ista tipološka obilježja. Na njima je prikazan motiv akantusove vitice u dvije zone. Primjećuje se primjena svrdla u klesarskoj obradi. Crkva je porušena tijekom 16. st. zbog proširenja gradskih zidina, no njezin tlocrt i tip kapitela potvrđuju dataciju u 11. st.⁵

Slika 4, tlocrt crkve Sv. Marije Velike s pripadajućim arheološkim ostacima

⁵ Jakšić 1983, str. 207-208.

3.3. Crkva sv. Lovre

Crkva sv. Lovre skromna je građevina prekrivena svodovima, čime se nastavlja tradicija predromanike. U unutrašnjosti su se nalazile kolonade koje su podupirale svodove. Sustav nosača u crkvi ima isključivo funkciju nosača svodova, a ne funkciju trobrodne prostorne raščlambe. Ova crkva pripada skupini „kvazitrobodnih“ crkvica jer su joj kolonade u unutrašnjosti toliko blizu bočnim zidovima da su bočni brodovi praktički neprohodni.⁶

Crkva je smještena na zapadu Narodnog trga, inkorporirana u kavanu koja je preuzela njezino ime – Lovre. Crkva je 1988. obnovljena te danas služi za izložbe, a ulaz vodi kroz nekadašnje svetište.⁷ Desakralizirana je još davne 1804. godine. Ivan Đurović, vikar nadbiskupije, tada ju je dao austrijskom generalu Marquetteu u najam, a obitelj Pellegrini zadržala je narteks.⁸

Svetište crkve nije sačuvano, no pretpostavka je da je apsida bila četvrtasta s dubokim bočnim nišama. Nad središnjim se travejem nalazila kupola poduprta četirima stupovima, a dva su svoda podupirale kalote i trompe. Lezene su raščlanjivale bočne zidove. U prizemlju narteksa nalaze se tri bačvastim svodom presvođene pastoforije, a na katu su također tri. Nad narteksom se nalazi zvonik koji je i danas velikim dijelom sačuvan. Narteks se u ovom slučaju može poistovjetiti s westwerkom, što je element tipičan za predromaniku. Kao obilježje rane romanike crkva ima zapadni portal koji skulpturu iznosi na pročelje. Dovratnici portala ukrašeni su viticama sa stiliziranim lišćem i prikazuju Navještenje. Nadvratnik prikazuje rustično obrađene figure Krista s anđelima, drvo života i dva grifona. Iz ove je crkve još djelomično sačuvan jedan plutej.⁹ Zanimljiva su i četiri stupa iz crkvene unutrašnjosti, od kojih su dva antičke spolije, a druga dva potječu iz vremena izgradnje crkve. Kapiteli su oblikovani slično kao portali, a na njima je isklesano lišće.¹⁰

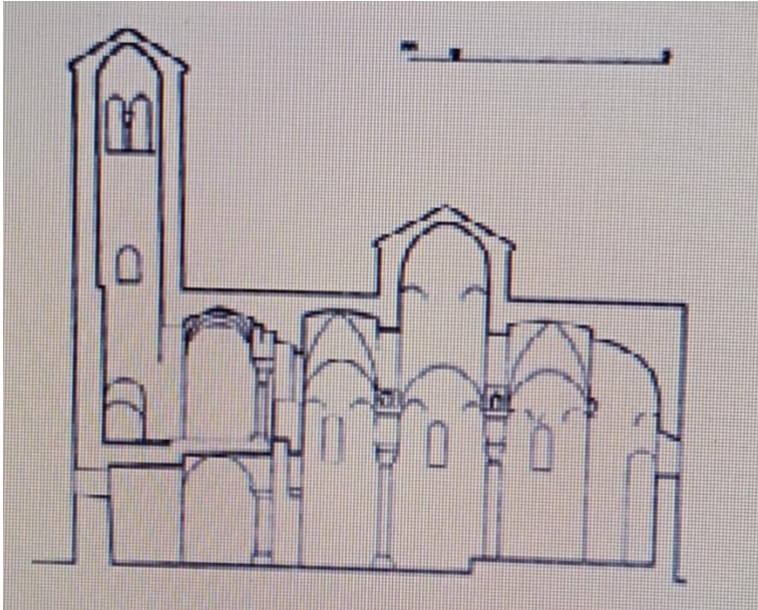
⁶ Jakšić 1983, str. 212-213.

⁷ Tabar 2018, str. 18.

⁸ Petricioli 1987, str. 58.

⁹ Kosić 2019, str. 10.

¹⁰ Kosić 2019, str. 11.

Slika 5, presjek potencijalnog izgleda crkve Sv. Lovre

Slika 6, unutrašnjost crkve Sv. Lovre

Carlo Federico Bianchi prvi je opisao crkvu, koja je već tada bila van liturgijske funkcije. Bianchi tvrdi da je prvi put spomenuta 919. godine, a dimenzije tlocrta su joj 10 i 5 metara. Spominje kipove orlova nad kapitelima i kriptom. S druge strane, Ivo Petricioli smatra da je umjesto kripte u pitanju nadsvođeno prizemlje nartekse. Thomas Graham Jackson autor je prvih grafičkih prikaza crkve. Na tim su crtežima vrata koja dijele brod i nartekse bila zazidana i zatrpana, zbog čega nije shvatio da crkva ima nartekse. Isto tako je i apsida zazidana pa se može

samo pretpostaviti da joj je oblik bio polukružan. Charles Errard detaljnije je analizirao crkvu te je ispravio Jacksona i ucrtao narteks. Zanimljivo je što je smatrao da crkva nikad nije ni imala apsidu već da je završavala tamo gdje je bila zazidana.¹¹

Arnold Hauser najvjernije je predočio nekadašnju crkvu te je zid na apsidi označio vratima koja vode u glavni dio, a lijevo i desno od vrata bio je po jedan prozor. Ističe da svodovi imaju bizantska obilježja. Stupove nije stilski kategorizirao, no spomenuo je ljudski lik na jednom stupu, kao i ranije spomenute skulpture orlova poviše kapitela. Uočio je i da je za uzdužni sjeveroistočni zid vezan još jedan, koji se pruža prema slijepim lukovima na tom zidu. S druge strane, Ugo Monnaret de Villard taj zid ne bilježi te trodijelni narteks smatra oltarnim prostorom. Na kraju to ispravlja Luka Jelić, koji smatra da je oltar bio smješten na jugoistočnom ulazu u crkvu.¹²

S obzirom da je u crkvi prisutna primjena kalota na trompama, Ivo Petricioli pretpostavlja da je ista konstrukcija bila primijenjena i na apsidu, koja je u tom slučaju bila četvrtasta. Brodovi se sastoje od šest niša omeđenih stupovima. Bočni prostori imaju dvije oble niše, za koje Petricioli pretpostavlja da su bile pastoforije. Umjesto da idu po uzdužnoj osi, svodovi su usmjereni ka središtu crkve. Prema tome, analizirajući svodove, crkva je jednobrodna, dok joj je tlocrt trobrodan.¹³

Na jugozapadnom se zidu nalaze tri, a na sjeveroistočnom dva polukružna prozora. Na sjevernom se traveju otvara portal, no prema Petricioliju to nije njegov izvorni položaj. On smatra da je to bio sjeverozapadni pročelni zid, gdje se kasnije dogradio narteks. U temeljima narteksa nalaze se antičke spolije, a prizemlje ima tri duboke pravokutne niše, od kojih se u jednoj nalazi stubište. Tlocrt gornjeg prostora djelomično se poklapa s tlocrtom prizemlja, a stubište se nalazi u zapadnom kutu. Stupovi na katu točno su iznad onih u prizemlju, a riječ je o predromaničkim spolijama.¹⁴ Na vanjskim bočnim zidovima nalazile su se viseće ranoromaničke arkade, a one na jugozapadu sačuvane su i danas.¹⁵

¹¹ Petricioli 1987, str. 54-55.

¹² Petricioli 1987, str. 55-58.

¹³ Petricioli 1987, str. 68.

¹⁴ Petricioli 1987, str. 69-70.

¹⁵ Tabar 2018, str. 20.

3.4. Katedrala sv. Stošije u Zadru

3.4.1. Ranoromanički period – 12. st.

Glavni razlozi pojave romanike u Hrvatskoj su uvođenje feudalne vlasti i dolazak benediktinaca na istočnu obalu Jadrana. Iz romaničkog perioda potječu dalmatinske katedrale i brojni kulturni spomenici koji u velikoj mjeri formiraju identitet grada, što je, naravno, slučaj i sa Zadrom.¹⁶

U Dalmaciji je zadarska romanika prednjačila u odnosu na velika romanička postignuća širom regije, kao što su zvonik i vratnice splitske katedrale. Petricioli ističe da kipari i graditelji u 12. i 13. st. nisu plagirali djela s Apeninskog poluotoka već su izrađivali samostalna djela uz natruhe apulskih i pizantskih elemenata.¹⁷

Umjesto da mijenja svoje dimenzije, zadarska katedrala u 12. st. intenzivno mijenja unutarnju i vanjsku strukturu. Ponovo je izgrađen sjeverni zid, dok je drugi ostao sačuvan od prijašnje crkve. Podiže se nova apsida. Bez obzira što je zadržala stare dimenzije, ova umjesto većih prozora sada ima šest manjih, zbog čega je prezbiterij slabije osvijetljen. Doduše, time se otvorio dodatni prostor za mozaik na apsidalnoj kaloti. Kako ističe Vežić, katedrala zapravo predstavlja romantiziranu reinterpretaciju starokršćanske katedrale. Početak i kraj arkada glavnog broda čine pilastri s polustupovima, a sredinu im podupiru jednostruki korintski stupovi. Kao konstrukcijske novine pojavljuju se kanonički kor i matronej. Kanonički kor je produžetak prezbiterija, a matronej je dio za praćenje liturgije namijenjen ženama. U ovoj katedrali matronej krasi balustrade od crvenog i bijelog mramora. Matronej tada nije postojao samo u katedrali već i crkvi sv. Marije te sv. Nikole.¹⁸ Smatra se da je katedrala oduvijek imala trostruki glavni ulaz kako bi se žene u procesiji mogle koristiti bočnim ulazima, ali i spiralnim stubama koje vode do matroneja.¹⁹

Subselij je blago povišen stepenicama kako bi oslobodio prostor za ciborij i oltar u sredini. Prezbiterij je dug kao polovica glavnog broda, a na krajevima ima ulaze do pastoforija. Na krajevima bočnih brodova nalaze se niše, a u njima su smješteni oltari svetog Krševana i svete Stošije. Te su niše nekada bile ukrašene danas jedva zamjetnim freskama.²⁰

¹⁶ Karaman 1952, str. 34-36.

¹⁷ Petricioli 1964, str. 545.

¹⁸ Vežić 2000, str. 308-310.

¹⁹ Konstantin VII Porfirogenet 1994, str. 77.

²⁰ Vežić 2000, str. 308-310.

3.4.2. Vanjština romaničke katedrale (13. – 14. st.)

U pljački Križara 1202. godine, koja se odvila na blagdan sv. Krševana, Zadar je pretrpio ogromnu materijalnu štetu, a naročito katedrala. Jedini način za nadoknadu te štete bila je ponovna izgradnja čitavoga grada, što je uključivalo i neke promjene na katedrali. Stoga je bilo potrebno produžiti je za 14 m na sjeverozapadnoj strani, što je uključivalo i rekonstruiranje pročelja. Obnovu katedrale naručio je nadbiskup Lovre Perijandar, a prema Vežiću ta obnova katedrale nije vezana samo za hitno restauriranje nakon pljačke već i za crkvene reforme pape Inocenta III i Inocenta IV. Veliko pročelje pizanskog stila u romaničkom je periodu imalo veliku rozetu, upisanu u kvadrat u središtu pročelja. Bolji uvid u građevni materijal pročelja katedrale omogućuje kromatska analiza. Bijeli vapnenac, tipičan za Dalmaciju, izdvaja se kao glavni građevni materijal. Doduše, uočljive su i primjese ružičaste rapske breče te je taj bijelo-crveni uzorak uočljiv duž cijele fasade i sjeverne vanjske galerije. Smatra se da taj uzorak originalno potječe iz Toskane, a zatim je zaživio i u dalmatinskoj romanici.²¹

Oko rozeta se uočavaju tragovi plavog mramora, za koji Petricioli smatra da potječe iz rimskih ruševina s Foruma. Katedrala ima i sustav triju portala, koji je preuzet iz starije katedrale. Primjer je to tipičnih romaničkih portala s polukružnim lunetama, čija je krivulja popraćena polustupovima, ravnim i tordiranim. Dvostruke slijepe arkade postavljene su oko rozeta. Arkade oko glavne rozete podupire par stupića, a one bočne samo jedan stupić. Posljednja arkada je nedovršena, a arkadica s akroterijem na južnom portalu također je reducirana. Prema Pavuši Vežiću, razlog za to je nesnalaženje graditelja s rekonstrukcijom materijala, a ni sam poredak stupova nije baš bio jasan.²²

Glavni materijal pri gradnji pročelja katedrale bio je bijeli vapnenac, a u manjim količinama često je bila prisutna i ružičasta rapska breča.²³ Čitava fasada i sjeverna vanjska galerija primjeri su takve bijelo-crvene kromatske alternacije. Smatra se da je taj trend potekao iz Toskane te se nastavio u dalmatinskoj romanici.²⁴

Vanjski sjeverni zid katedrale raščlanjen je prozorima klerestorija nad kojima su smještene polukružne mramorne konzole. Na zidu bočnog broda nalazi se niz galerija od sivog

²¹ Kežić 2022, str. 20.

²² Vežić, 2019, str. 27.

²³ Belamarić, 2015, str. 95.

²⁴ Domijan, 2005, str. 20.

i bijelog mramora s brečom. Galerije međusobno odvajaju pilastri. Kapiteli i arkade su poprilično rustikalne u usporedbi s onima iz crkve sv. Krševana.²⁵ Na dno katedrale smještena su tri oculusa, od kojih je jedan kružnog, drugi osmerokutnog, a treći šesterokutnog oblika.²⁶

Cecchelli i Karaman smatraju da je crkva Svete Marije na Trgu u Ankoni potencijalni uzor za izgradnju pročelja zadarske katedrale. Ono što je tim crkvama zajedničko jesu gusto poredane slijepe arkade, no Petricioli ne uočava gotovo nikakvu sličnost.²⁷

Nema podataka o imenima i identitetima ljudi koji su radili na katedrali, no smatra se da su to pretežno bili majstori iz Toskane ili s juga Italije. Neosporno je da pročelje sadrži toskanska, lombardska i umbrijska obilježja.²⁸

Slika 7, zadarska katedrala; konačno pročelje iz 14. st.

²⁵ Petricioli, 1964, str. 550.

²⁶ Vežić, 2005a, str. 285.

²⁷ Petricioli 1983, str. 119.

²⁸ Romanini, 2007, str. 286.

3.4.3. Unutrašnjost romaničke katedrale (13. i 14. stoljeće)

Rekonstrukcija Ivana Smirića iz 19. stoljeća uglavnom se smatra jednom od najboljih rekonstrukcija zadarske katedrale, koja tada poprima izgled dvoranske bazilike duge 52, a široke 20 metara. Njezine tri lađe podijeljene su mramornom arkadom na kojoj se izmjenjuju kubični i korintski kapiteli. Uz osam stupova u katedrali se nalazi i deset pilastara sa svežnjem od četiri stupa. Dva pilastra odvajaju brod i prezbiterij. Glavni brod ima drveni svod bez traveja i trostruko je širi od bočnih brodova, što Ljubo Karaman zapaža kao karakteristiku akvilejskih bazilika.²⁹

Friz s akantusovim viticama dijeli galeriju i arkade, a pilastrima daje oblik korintskih kapitela. Lukovi galerije građeni su od rapske breče, što im daje dvobojnost, a balustrada potječe iz romanike. Dvanaest prozorčića sa zaobljenim lukovima čine klerestorij. Vraćen je drveni trokutasti svod iz 13. stoljeća, koji stilski odgovara apulijanskoj crkvenoj arhitekturi. Glavna je apsida zadržala prijašnje dimenzije, a kao potporanj joj služe dva starija pilona ukrašena biljnim i životinjskim motivima. Prezbiterij je podignut skoro jedan metar iznad poda i ograđen je balustradama te sadrži zanimljiv romanički ukras. Naime, riječ je o zvijezdi načinjenoj od mozaika i upisanoj u koncentrične kružnice.³⁰ Na sjeveru katedrale je od eukteriona iz srednjega vijeka nastala polukružna romanička kapela u kojoj se čuva pepeo svete Stošije.³¹

²⁹ Kežić 2022, str. 26.

³⁰ Kežić 2022, str. 26-28.

³¹ Bersa 1908, str. 24.

Slika 8, unutrašnjost zadarske katedrale danas

3.5. Sv. Marija u Zadru

Izvorna romanička crkva sv. Marije sagrađena je u 11. st., a kasnije je pregrađena. Zvonik i dvorana kapitula potječu iz perioda od 1105. do 1111. godine. To su prvi hrvatski primjeri romanike u punoj zrelosti, koja se očituje kroz skladan odnos plohe i volumena, fino klesane kubične kapitele, pojasnice, friz palmeta i križno rebrasti svod.³²

Zvonik i samostanski kapitul sv. Marije primjeri su zrele romanike u Zadru te imaju veze s opaticom Vekenegom i kraljem Kolomanom. J. Belamarić za zvonik smatra da je lombardskog tipa. Kapitularna dvorana na svojim bočnim zidovima ima kubične kapitele te slijepe arkade i pilastre. Povezuje ih ukrasni vijenac, nad kojim se pruža bačvasti svod. Na prvom katu zvonika nalazi se prvi precizno datirani križno-rebrasti svod u Europi. Također, svod je podignut iznad kubičnih kapitela s uklesanim imenom kralja Kolomana. Tu se nalazi i nadsvodeni sarkofag opatice Vekenegge u koji je upisana bifora, a smatra se najljepšim primjerom grobnice tog tipa.³³ Grobnica je stopljena sa slijepim lukom u dvorani, a bifora je jedini ukras u njoj. Završni detalj je luneta u koju je upisana godina izgradnje zvonika i samostanskog kapitula. Uz sjeverni zid crkve nalazi se kapitularna dvorana s tlocrtnim

³² Hilje 1999, str. 29.

³³ Belamarić 2013, str. 6

dimenzijama 11x6 metara. Svod poluvaljkastog oblika jačaju četiri kamene pojasnice na šest polustupova. Pojasnice se oslanjaju na manje polustupove s trapezoidnim kapitelima, iznad kojih se nalazi vijenac s palmetama. Dvorana ostvaruje kontakt s crkvom kroz lučni otvor uz koji se nalazi grobnica opatice Vekenege, datirana u 1111. godinu – godinu njezine smrti.³⁴

Fotografijama je dokumentirano da je crkva pregrađivana u klasicizmu, nakon Drugog svjetskog rata, kada su od vidljivih romaničkih obilježja ostali samo kapiteli. Polustupovima su uništena izvorna romanička postolja, a bifore su zamijenili klasicistički prozori. Tada je vjerojatno uklonjen i balkon kako bi se kapitul mogao proširiti sve do zvonika.³⁵

Sedamdesetih godina prošloga stoljeća obnovljena je kapitularna dvorana po pravilu „konzervirati, a ne restaurirati“, stoga je namjera bila zadržati njezin izvorni romanički izgled. Što se tiče zvonika, on sadrži najraniji romanički križno-rebrasti svod u Dalmaciji. Izvana je vertikalno podijeljen lezenama, a tanki ga vijenac dijeli horizontalno. Sastoji se od pet katova. Prvi je raščlanjen romaničkim prozorčićima, drugi nema otvore, treći i četvrti imaju bifore, a peti kvadrifore.³⁶

Slika 9, crkva sv. Marije

³⁴ Jakšić 1999, str. 273.

³⁵ Jeras Pohl 1975, str. 94.

³⁶ Tabar 2018, str. 24.

3.6. Crkva sv. Krševana

Crkva sv. Krševana trobrodna je i troapsidalna bazilika posvećena 1175. godine. Bez apsida duga je 30 m, a široka 18 metara. Strmi zabat na portalu sadrži lunetu uokvirenu srpastim lukovima. Zabat su izvorno podržavala dva stupa uz dovratnike. Slijepa arkada na stupićima raščlanjuju pročelje. Niz od dvanaest slijepih arkada naslonjenih na tordirane polustupove raščlanjuje plohu jugozapadnog zida. Na glavnoj se apsidi nalazi otvorena galerija, a na bočnima niz arkadica. Unutrašnjost je raščlanjena arkadama s dva pilona i četiri stupa sa svake strane. Stupovi su ukrašeni korintskim kapitelima.³⁷ Iz ostataka je vidljivo koliko je skulptura bila značajna u raščlambi fasade.³⁸ Na vrhu fasade crkve nalazi se križ od crvene rapske breče, dok se na vanjskim zidovima uočavaju bijelo-crvene primjese boja nalik onima na katedrali.³⁹

Slika 10, crkva sv. Krševana

³⁷ Hilje 1999, str. 29.

³⁸ Belamarić 2013, str. 7.

³⁹ Petricioli, 1979, str. 5.

4. Romanička sakralna skulptura

4.1. Pluteji iz sv. Nediljice

Pluteji iz bazilike sv. Nediljice u Zadru dobivaju reljefne narativne cikluse polovinom 11. st. Uočavaju se promjene kiparskog oblikovanja u odnosu na dotadašnje standarde, a primjer je vrtloženje dotad besprijeorne linije kod oblikovanja nabora odjeće. Na plutejima se minijturno i grafičko spaja s monumentalnim i plastičkim. Uzor romaničke kompozicije niza figura pod arkadama seže u davno helenističko razdoblje te je inspirirana sarkofazima tog doba. *Salamunov sud* kod prikaza Kristova djetinjstva zamjenjuje *Pokolj nevine dječice*, što je svjestan potez zamjene prave kompozicije za reduciranu. Novi tipovi prezbitarija s početka 12. st. dovode do sve manje potrebe za sličnim predoltarskim pregradama.⁴⁰

Veći plutej bio je, prema izvještaju R. Eitelberga, uzidan u fasadu, dok je drugi pronađen nakon rušenja jedne zgrade te je 1880. otkupljen za muzej. Sedam godina kasnije prvi je plutej otkupljen za Arheološki muzej. Veći plutej dug je 2,35 m, a drugi 1,83 m, s tim da je oštećen. Oba su iste visine i debljine (0,98 x 0,7 m), a klesani su u vapnencu. Prekriveni su plitkim reljefima. Prvi plutej krasi vijenac s vegetabilnim, zoomorfnim i geometrijskim motivima, a na dnu se nalazi dvoprutasti pleter. To je slučaj i kod drugog pluteja, na čijem se gornjem pojasu nalazi ukras trostrukih kružnih pletenica. U kružnicama se u križnom obliku nalaze stilizirani cvjetni i životinjski motivi. Glavno polje sastoji se od devet arkada u kojima su smješteni likovi iz Evanđelja. Prve dvije arkade prvog pluteja prikazuju Navještenje, treća Vizitaciju, a sljedeće dvije arkade Isusovo rođenje. Zatim je prikaz triju pastira vidljiv u sljedećoj arkadi, dok je u sljedeće tri smješten prikaz *Poklonstva mudraca*. U prve četiri rozete na drugom pluteju smještene su figure iz već spomenutog *Pokolja djece*, a u sljedeće tri prikaz *Bijega u Egipat*. Osma arkada prikazuje Ivana Krstitelja na Kristovom krštenju, a ta je arkada i posljednja jer deveta nedostaje. Jedino lice s oba pluteja kojemu je lice prikazano iz profila je lice magarca iz scene Bijeg u Egipat, dok su ljudska lica okrenuta ravno prema promatraču. Imali su okrugla lica s velikim bademastim očima i visoko postavljene uši. Pluteji su datirani u četvrto desetljeće 11. stoljeća, u vrijeme kada je građena i sama crkva. To je i vrijeme pojave lika u kiparstvu, što označava razvitak ljudske jedinstvenosti u umjetnosti i težnju za oživljavanjem prostora.⁴¹

⁴⁰ Belamarić 2013, str. 3.

⁴¹ Jurić 2012, str 2-3.

Slika 11, plutej iz crkve sv. Nediljice

4.2. Portal sv. Lovre, 11. st.

Portal sv. Lovre najstariji je sačuvani primjer za zaokruženu kompoziciju portala među kamenom skulpturom. Kao novitet javlja se prikaz Krista u mandorli, a nju pridržavaju dva anđela. Sa strane zabatnog arhitrava simetrično su postavljena dva „drva života“, a uz njih grifoni. Likovi Navještenja Marijina smješteni su po sredini vijugave lozice nad ovratnicima. Na mandorli i na „drvu života“ nalazi se astragal koji skupa s listićima čini od lozice fantastičnu biljku. Primjer je to u kojemu je prevagnula orijentalna komponenta u odnosu na kasnoantičku.⁴²

Postoje različite teorije o dataciji ovog portala. Neki ga datiraju u 8. ili 9. stoljeće, no javlja se i mišljenje da je nastao kasnije. I. Petricioli na temelju stilskih usporedbi pretpostavlja da potječe iz 40-ih godina 11. st.⁴³ Portal čine dovratnici, nadvratnik zabatnog oblika i prag. Astragal krasi unutrašnjost dovratnica i uokviruje lozicu, koja se penje sa svojim stabljikama i lišćem, a iznad nje su dvije ptičje glave. Na lozicu lijevog dovratnika postavljen je lik Bogorodice, dok je na desnom arkandeo Gabriel, što čini scenu Navještenja. Novitet je

⁴² Belamarić 2013, str. 4-5.

⁴³ Skoblar 2011, str. 99.

maloprije spomenuti Krist u mandorli, koji se nalazi u centru zabata. Prikazan je na prijestolju sa žezlom u desnoj ruci, a knjigom u lijevoj.⁴⁴

Na tom se primjeru oblikovanja Krista očituje specifičan stil zadarsko-kninske radionice. Na podrijetlo iz te radionice upućuju izdužena glava, bademaste oči, dugačak nos i plastično modelirana draperija. Klesar lukovima naglašava pregib Kristovih koljena, što odražava tendencije romaničkog plasticiteta. Grifoni podignutih krila nalaze se u kutovima zabata i pridržavaju drvo života. Portal prikazuje *Krista u slavi*, najčešći prikaz na romaničkim portalima.⁴⁵

4.3. Plutej iz sv. Lovre

Zadarsko-kninska radionica je osim portala klesala i pluteje iz crkve sv. Lovre. U više navrata pronađeno je i sačuvano osam dijelova jednog pluteja. Pronađeni su u periodu od 1886. do 1942. godine, na temelju čega je Ivo Petricioli 1955. godine taj plutej rekonstruirao.⁴⁶

Prikazi s pluteja često izazivaju pomutnju. Naime, kompozicija je toliko natrpana da u prikaz *Rođenja Kristova* nije stao njegov glavni motiv: jaslice s Djetetom. Na neobičnom se mjestu unutar iste kompozicije nalazi i *Josipov san*, nastao sredinom 11. st., što je preuranjeno u odnosu na ostale prikaze.⁴⁷ Plutej stilski odgovara tranzeni iz Crkvine u Biskupiji.⁴⁸ Uzevši u obzir povratak ljudskog lika u skulpturu, M. Jurković ga datira u 11. st. Pravokutnog je oblika s vijencem na gornjem rubu koji natkriva figuralne kompozicije. Izmjenjuju se motivi heraldičkog orla i ornament troprute vrpce. Tropruta pletenica s okulusom na sredini međusobno razdvaja kasete s kompozicijama. Na vanjskom rubu tih kasete nalaze se natpisi koji pojašnjavaju scene u gornjem redu; *Navještenje*, *Rođenje* i *Vizitaciju*. Zatim, scene u donjem redu su *Pohod mudraca*, na koju upućuje djelomično sačuvan lik vojnika, i scena *Kalvakade triju mudraca*. Prikaz te scene je zanimljiv zbog pokušaja klesara u postizanju perspektive i zbog posvećenosti detaljima, pogotovo kod prikazivanja konjičke opreme. Kako bi scena stala u zadane okvire, prvi je mudrac na konju prikazan u cjelosti, drugi samo polovično, a treći ima samo glavu koja se nazire u pozadini. S drugog pluteja sačuvan je samo

⁴⁴ Jakšić, Hilje 2008, str. 153.

⁴⁵ Petricioli 1955, str. 60.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Belamarić 2013, str. 3.

⁴⁸ Kosić 2019, str. 11.

dio Bogorodičina lika na prijestolju. Uvaženo je mišljenje da je to dio scene *Poklonstvo mudraca*, čime se nastavlja naracija s prvoga pluteja.⁴⁹

4.4. Portal zadarske katedrale

Izvorno pročelje katedrale potječe iz 12. st., iz vremena nadbiskupa Lampridija, no danas nije sačuvano. Ipak, djelomično je sačuvana originalna skulptura.⁵⁰ Portali su flankirani visokim reljefima, a rađeni su u dubini površine pročelja. Međusobno su razdvojeni lezenama koje po visini oponašaju glavni portal. Bočni portali ukrašeni su reljefom Jaganjca Božjeg.⁵¹

Glavni portal omeđen je skulpturama apostola, za koje Josipović smatra da potječu iz rane sjevernotalijanske romanike.⁵² Danas portal krasi četiri skulpture, no prema Petricioliju ih je izvorno bilo više. To je vrlo moguće ako se uzme u obzir visina figura, koja odgovara visini praznog prostora ispod njih.⁵³

Na vanjskom luku sjevernog portala iz 13. st. prikazano je *Navještenje*. Lik arkandela Gabrijela nalazi se na lijevoj strani, a lik Bogorodice na desnoj te su obje skulpture starije od portala, iako je Bogorodica djelomično rekonstruirana u 19. st.⁵⁴

Skulptura anđela Gabrijela stilski nalikuje apostolima s glavnog portala. Ukočen je i robustan, a draperija je plitko modelirana. Bogorodica je također isklesana na isti način, iako nešto elegantnije. Obje su figure poprilično suzdržane u svom izrazu. Bogorodičina je glava drugačije i individualnije oblikovana u usporedbi s drugim ljudskim figurama, zbog čega Petricioli smatra da joj je originalna glava prilikom gradnje novog pročelja oštećena i zamijenjena novom. Također, glava nije klesana od istog komada breče kao i tijelo, što ide u prilog Petriciolijevoj pretpostavci.⁵⁵

⁴⁹ Jurković 1998, str. 69.

⁵⁰ Jakšić; Hilje 2008, str. 156.

⁵¹ Kežić 2022, str. 21.

⁵² Josipović, 2008, str. 175.

⁵³ Petricioli, 2005, str. 130.

⁵⁴ Jakšić; Hilje 2008, str. 158.

⁵⁵ Petricioli 1979, str. 10.

U skulpturi sjevernog portala pojavljuje se naracija, što je tada bio trend u europskim srednjovjekovnim crkvama. Scena *Rodenja* od sredine 12. st. postaje dominantna tema na pročeljima, a u velikom zaostatku nije ni *Navještenje*.⁵⁶

Na južnom se portalu u luneti nalazi *Agnus Dei*, flankiran skulpturama sv. Ivana Evanđelista i anđela. Oba kipa su rekonstrukcije romaničkog stila. Kapiteli polustupova ukrašeni su vegetabilnim motivima. Obrada skulptura na južnom portalu rustičnija je i manje kvalitetna u usporedbi s onom na sjevernom portalu, što ukazuje na rad lokalne radionice, dok je sjeverni portal klesao strani majstor.⁵⁷

Dovratnice i nadvratnice na svim portalima katedrale ukrašene su mramornim prikazima flore i faune. Uglavnom su to reljefni prikazi životinja u svakodnevnim situacijama, poput mačke koja lovi miša, psa koji laje i vrane koja kljuca grožđe.⁵⁸ Stara nadvratnica glavnog portala zamijenjena je novom, a prikazivala je Mučeništvo sv. Stošije. Danas taj reljef krase stipes oltara smještenog u kripti.⁵⁹

⁵⁶ Jakšić; Hilje 2008, str. 41.

⁵⁷ Jakšić; Hilje 2008, str. 155.

⁵⁸ Petricioli 1964, str. 554.

⁵⁹ Petricioli 2005, str. 135-136.

Slika 12, glavni portal zadarske katedrale

4.5. Ciborij prokonzula Grgura

Ciborij prokonzula Grgura potječe iz 4. desetljeća 11. stoljeća, odnosno iz doba rane romanike. Pretpostavlja se da se originalno nalazio nad glavnim oltarom zadarske katedrale, a danas se čuva u Arheološkom muzeju u Zadru. Stilski odgovara još ciboriju sv. Tome i plutejima sv. Nediljice u Zadru pa je pretpostavka i da potječu iz iste radionice.⁶¹ Izrađen je od vapnenca, a podrijetlom je vjerojatno iz nekog kamenoloma s područja Zadra. Duljina mu

⁶¹ Belamarić 2013, str. 6.

iznosi 210 cm, a visok je 137 i širok 111 cm.⁶² U prošlim su stoljećima dijelovi ciborija bili ugrađeni u zvonik katedrale, a krajem 19. st. razmontirani i premješteni u arheološki muzej u Zadru. 588 Kada se 1891. dograđivao zvonik zadarske katedrale pronađeno je 8 kamenih fragmenata košare ciborija, a svi su bili ukrašeni pleterima. Od prestanka prvotne funkcije samog ciborija, kameni su ulomci tijekom montaže i demontaže nerijetko bili premiještani na razne lokacije.⁶³

Ostatci polikromije na ciboriju danas se ne vide, no bili su vidljivi još u prošlom stoljeću kada ih je opisao I. Petricioli: „Ovaj je spomenik rijedak primjerak ranosrednjovjekovne skulpture na kojoj su se sačuvali tragovi polikromije. Ima tragova plave crvene i žute boje (koju su neki autori smatrali pozlatom). Polikromija se dade rekonstruirati. Pletenice su bile žute, okviri pletenica i unutarnje plohe lukova crvene, a pozadina kao i kod pletenica, tako i kod figura plava. Šahovski ornament bio je tako bojadisani da su po tri udubljena kvadrata u kosim redovima bili bojadisani naizmjenice crveno i plavo. Na životinjskim figurama našao sam na tragove samo žute boje, ali ne isključujem mogućnost da je bilo i drugih boja, naročito pak na paunovima.“⁶⁴

Slika 13, ciborij prokonzula Grgura, Arheološki muzej u Zadru

⁶² Miliša; Ljubenković 2019, str. 586.

⁶³ Miliša; Ljubenković 2019, str. 588-590.

⁶⁴ Petricioli 1960, str. 17.

5. Zaključak

Zadar je jedan od gradova s najdužim povijesnim kontinuitetom na istočnoj obali Jadrana. Kroz svoju stoljećima dugu povijest uspio se razviti u jedan od vodećih umjetničkih gradova na toj obali. Od najranijih romaničkih objekata poput crkve sv. Marije velike uočava se postepeni razvoj arhitekture od predromaničkih autonomnih prostora do sve kompaktnije mase, u kojoj svaki element ovisi jedan o drugom. Romanički stil obilježava i povratak arhitektonskih elemenata poput kolonada i kapitela, koji nisu bili prisutni u predromanici. Kolonade koje podupiru svodove također su povratnički element koji opet stječe popularnost u tom razdoblju. U kiparstvu se može uočiti sve veći plasticitet i nastojanje da se prevlada predromanička plošnost. Ranoromaničku skulpturu karakteriziraju ornamenti poput pasjeg skoka i životinjski motivi poput grifona, orlova, lavova i paunova. U zreloj romanici pak prevladavaju ikone Krista, Bogorodice s Djetetom i svetaca. Iz romanike potječe i središnja crkva Zadarske nadbiskupije, katedrala sv. Stošije, koja je po svojim dimenzijama najveća hrvatska crkva na Jadranu. Mnogi povjesničari umjetnosti stilski je povezuju pretežno s Toskanom i pojedinim talijanskim gradovima, odakle smatraju da potječe inspiracija za samu katedralu. Zadar je kasnije pretrpio teške materijalne štete, koje ni katedralu nisu poštedjele. Međutim, ona je u 14. st. obnovljena uz pokušaj vraćanja originalnog izgleda. Uz neznatne promjene katedrala i danas ponosno predstavlja romaniku u svom punom sjaju. Osim katedrale Zadar i danas krasi crkve sv. Marije i sv. Krševana. Njima su kao inspiracija poslužile ranije romaničke crkve poput sv. Nediljice i sv. Lovre, koje do danas nisu očuvane, no itekako su vrijedne spomena i od velike su povijesne važnosti.

6. Popis literature

- Belamarić, Joško. 2013. *Romaničko kiparstvo*. Romaničko Kiparstvo – Hrvatska. Zadar.
- Belamarić, Joško. 2015. *Kamen istočnog Jadrana*. ReraSD. Split.
- Bersa, Giovanni. L'arca e la cappella di Sant'Anastasia nel Duomo di Zara. 1908. *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, str. 11-26. Ur. don Frane Bulić. Split.
- Domijan, Miljenko. 2005. *La cattedrale di Santa Maria Maggiore di Arbe*. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika. Split.
- Hilje, Emil; Jakšić Nikola. 2008. *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije - Kiparstvo I (od IV. do XVI. stoljeća)*. Zadar: Zadarska nadbiskupija.
- Hilje, Emil. 1999. *Umjetnost romanike i gotike*. Zadar.
- Jakšić, Nikola. 1983. *Tipologija kapitela 11. stoljeća u Dalmaciji*. Zadar.
- Jakšić, Nikola. 1999. *Materijalni odrazi Kolomanove vojne u sjevernoj Dalmaciji*. Povijesni prilozi, 17, 269.-286.
- Jakšić, Nikola; Hilje, Emil. 2008. *Kiparstvo I. – Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije*. Zadar.
- Josipović, Ivan. 2008. La scultura della cattedrale di Zara e della chiesa di San Crisogono a Zaratra IX e XVI secolo, str. 173-182, u: *Conversano nel Medioevo. Storia, arte e cultura del territorio tra IX e XVI secolo, Saggi di storia dell'arte*, ur. Gaetano Curziet al., CampisanoEditore. Rim.
- Jeras Pohl, Zlata. 1975. *Obnova kapitula Benediktinskog samostana sv. Marije u Zadru*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1, 89.-100. Zadar.
- Jurić, Ivana. 2012. *Pluteji crkve sv. Nedjeljice*. Seminarski rad. Sveučilište u Zadru.
- Jurković, Miljenko. 1998. *Skulpture s prikazom Bogorodice u Dalmaciji 11. stoljeća u okviru političkog programa reformirane crkve*. Starohrvatska prosvjeta, III/25 (1998), 63.-80.
- Karaman, Ljubo. 1952. *Pregled umjetnosti u Dalmaciji*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kežić, Nikola. 2022. *Katedrala svete Stošije u Zadru – kronološki pregled* (ulomak iz magistarskog rada za Sveučilište „La Sapienza“ u Rimu). Zadar.

- Kosić, Elena. 2019. *Romanička arhitektura u Zadru*. Završni rad. Sveučilište u Rijeci.
- Konstantin VII Porfirogenet. 1994. *O upravljanju carstvom*. Zagreb: August Cezarec.
- Miliša, Miona; Ljubenković, Ivica. 2019. *Analiza izvorne polikromije s ciborija prokonzula Grgura iz Arheološkog muzeja Zadar*. Sveučilište u Splitu.
- Petricioli, Ivo. 1955. *Plutej s figuralnim kompozicijama iz zadarske crkve sv. Lovre*. Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, 1 (1955), 59.-80.
- Petricioli, Ivo. 1960. *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji*. Zagreb.
- Petricioli, Ivo. 1964. *Romanika u Zadru*. Zadar: Geografija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura, knjiga II, zbornik radova. Zagreb: Matica hrvatska.
- Petricioli, Ivo. 1979. *Dva priloga povijesti zadarske katedrale*. Peristil, 22 (1979), str. 5-16.
- Petricioli, Ivo. 1983. L'architettura e la scultura adriatica del Medio evo e del Primo rinascimento, *Rivista dell'Istituto di studi abruzzesi*, Rim, XXI 1-3 (1983), str. 115-125.
- Petricioli, Ivo. 1987. *Crkva sv. Lovre u Zadru*. Starohrvatska prosvjeta, Vol III. No. 17.
- Petricioli, Ivo. 2005. *Umjetnička baština grada Zadra*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Romanini, Angiola Maria. *L'arte medievale in Italia*, Sansoni ed. Firenze-Milano, 2007.
- Skoblar, Magdalena. 2011. *Sermons in stone: Eleventh century figural sculptures from Croatia*. Vol. 1, doktorska disertacija. Odsjek za povijest umjetnosti. Sveučilište u Yorku.
- Tabar, Josipa. 2018. *Romanika u Zadru*. Diplomski rad. Sveučilište u Zadru.
- Vežić, Pavuša. 2019. Anatomija izgubljenog spomenika – *Rekompozicija pročelja romaničke katedrale u Zadru*. *Ars Adriatica*, 9, str. 21-44.

7. Slikovni prilozi

<https://www.noviradio.hr/wp-content/uploads/2020/04/sv-sto%C5%A1ija-300x194.jpg>

https://d35nxk5xx1d0px.cloudfront.net/repository/images/_variations/c/3/f/c/c3fc46a7ad87370f85619931de0c0b9f_gallery_single_view.jpg?v=20

https://cdn.holiday-link.com/images/article/crkva-svete-marije-4201-zadar_156622589809.jpg

<https://tourist.hr/uploads/0000/1/2021/09/29/f2d611d54c4bfc6837a846594f7af1c0.jpeg>

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/55/Plutej_iz_Sv._Nediljice.jpg/640px-Plutej_iz_Sv._Nediljice.jpg

https://www.zadarskanadbiskupija.hr/wp-content/uploads/2023/11/Slika_5.jpg

<https://i0.wp.com/www.antenazadar.hr/wp-content/uploads/2015/05/Ciborij-prokonzula-Grgura.jpg?fit=640%2C424&ssl=1>

Sažetak

Glavni razlozi pojave romanike u Hrvatskoj su uvođenje feudalne vlasti i dolazak benediktinaca na Jadran. U ranoj romanici masa postaje puno kompaktnija u odnosu na ranije građevine, čija je unutrašnjost puna autonomnih prostora. Krajem 6. st. u Dalmaciji prestaje uporaba kapitela, koji se opet pojavljuju u 11. st., što čini jednu od razlika između predromanike i romanike. U romanici opet oživljavaju trobrodne bazilike s kolonadama. Prve bazilike iz 11. st. vežu se uz redovničke samostane. Kao uvod u romaniku prvo se spominje crkva sv. Nediljice koja potječe iz kasne predromanike i nije sačuvana do danas. U Zadru je najpoznatiji primjer trobrodne bazilike iz 11. st. crkva sv. Marije Velike, koja je tijekom 16. st. porušena zbog proširenja gradskih zidina, ali sačuvala je izvorne kolonade s kapitelima. U 11. se stoljeću u Dalmaciji, osim trobrodnih bazilika, pojavljuju i skromnije građevine prekrivene svodovima, čime se nastavlja tradicija predromanike. Kolonade su u ovim objektima služile kao potpora svodovima ili kupolama. Takvi primjeri su u Zadru crkva sv. Lovre i netom spomenuta crkva sv. Nediljice. Iz romaničkog perioda potječu dalmatinske katedrale i brojni kulturni spomenici koji u velikoj mjeri formiraju identitet grada, što je slučaj i sa Zadrom. Zadarska romanika prednjačila je u odnosu na velika romanička postignuća širom Dalmacije. Zvonik i kapitularna dvorana sv. Marije prvi su hrvatski primjeri zrele romanike, što se očituje kroz skladan odnos plohe i volumena, fino klesane kapitule, pojasnice, friz palmeta i križno rebrasti svod. Crkva sv. Krševana također je važna predstavnic zadarske romanike, koja i danas predstavlja jedan od simbola grada. Sakralna skulptura također je povezana s navedenim arhitektonskim objektima. To su pluteji iz sv. Nediljice i iz sv. Lovre te portali iz sv. Lovre i iz katedrale, u kojoj se nalazi i ciborij prokonzula Grgura.

Ključne riječi: romanika, arhitektura, skulptura, Zadar

Abstract

The main reasons for the appearance of Romanesque in Croatia are the introduction of feudal rule and the arrival of the Benedictines on the Adriatic. In early Romanesque, the mass becomes much more compact compared to earlier buildings, whose interior is full of autonomous spaces. At the end of the 6th century in Dalmatia, the use of capitals ceases, and they appear again in the 11th century, which is one of the differences between pre-Romanesque and Romanesque. Three-nave basilicas with colonnades are revived in Romanesque. The first basilicas from the 11th century are connected to religious monasteries. As an introduction to Romanesque, the church of St. Nediljica, which originates from the late pre-Romanesque period and has not been preserved to this day. In Zadar, the most famous example of a three-nave basilica from the 11th century is the church of St. Mary the Great, which was demolished during the 16th century due to the expansion of the city walls, but preserved the original colonnades with capitals. In the 11th century, in addition to three-nave basilicas, more modest buildings covered with vaults appeared in Dalmatia, continuing the pre-Romanesque tradition. Colonnades in these buildings served as support for vaults or domes. Such examples are in Zadar the church of St. Lawrence and the just mentioned church of St. Sundays. From the Romanesque period, the Dalmatian cathedrals and numerous cultural monuments form the city's identity to a large extent, which is also the case with Zadar. Zadar's Romanesque took the lead in relation to the great Romanesque achievements throughout Dalmatia. Belfry and capitular hall of St. Maria are the first Croatian examples of mature Romanesque, which is evident through the harmonious relationship between surface and volume, finely carved capitals, belts, palmette frieze and cross-ribbed vault. Church of St. Krševan is also an important representative of Zadar's Romanesque architecture, which is still one of the symbols of the city. Sacral sculpture is also associated with the mentioned architectural objects. These are plutei from St. Nediljica and from St. Lawrence and portals from St. Lawrence and from the cathedral, which also houses the ciborium of Proconsul Gregory.

Key words: romaneseque, architecture, sculpture, Zadar